

УДК 39:334.712/.713(=161.2)

САУЛЯК БОГДАН

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

SAULIAK BOHDAN

Ph.D. in History, a junior research fellow at the *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings* Department of M. Rylskiy Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology Ukrainian National Academy of Sciences

Бібліографічний опис:

Сауляк, Б. (2019) Народні промисли та ремесла українців як складова креативних індустрій. *Народна творчість та етнологія*, 4 (380), 95–100

Sauliak, B. (2019) Ukrainians Folk Trades and Crafts as a Component of Creative Industries. *Narodna tvorchist ta etnolohiya [Folk Art and Ethnology]*, 4 (380), 95–100

НАРОДНІ ПРОМИСЛИ ТА РЕМЕСЛА УКРАЇНЦІВ ЯК СКЛАДОВА КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ

Анотація / Abstract

Креативні індустрії – це перелік видів економічної діяльності, які мають потенціал до створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та / або креативне вираження, а їх продукти та послуги є наслідком індивідуальної творчості, навичок і таланту. До креативних індустрій, згідно з класифікацією Конференції ООН з торгівлі та розвитку, належать 1) традиційна культура: декоративне-прикладне мистецтво, народні ремесла, фестивалі; 2) культурні пам'ятки: музеї, виставки, археологічні пам'ятки, бібліотеки; 3) аудіовізуальні медіа: телебачення, радіомовлення, кінематограф; 4) медіа: програмне забезпечення, відеоігри; 5) дизайн: мода, графічний дизайн, дизайн інтер'єру, промисловий дизайн; 6) креативні послуги: культурні і цифрові послуги, реклама; 7) образотворче і сценічне мистецтва.

У сучасному світі креативні індустрії стають рушіями економічного розвитку більшості країн. Такий потенціал має і Україна. Значний потенціал мають українські народні промисли та ремесла, де, за приблизними підрахунками, задіяно понад 120 тис. осіб. Законодавче визначення терміна «креативні індустрії» дозволяє виокремити ті види діяльності, що є виробниками творчих продуктів та послуг. Це дає змогу чітко ідентифікувати, яка діяльність потребує державної підтримки для забезпечення її органічного розвитку і підпадає під дію Програми ЄС «Креативна Європа» 2014–2020, до якої у 2016 році долучилася Україна.

Серед державних органів які підтримують розвиток креативних індустрій можна відзначити Міністерство культури України, яке розробляє цільову програму для підтримки й розвитку народних ремесел. Новостворений департамент креативних індустрій при цьому відомстві включає сектор народних ремесел і планує допомагати ремісникам-підприємцям, зокрема, продовжувати внесення змін до існуючого законодавства. Усвідомлення з боку держави того факту, що українські народні промисли й ремесла є важливою частиною креативних індустрій, може не тільки допомогти розвитку галузі, а й сприяти підвищенню представленості та впізнаності української культури на міжнародній арені.

Ключові слова: народні промисли, ремесла, креативні індустрії.

Creative industries are known as the list of types of economic activities that have the potential to create added value and working places through cultural (artistic) and / or creative expression, and their products and services are the result of individual creativity, skills and talent. According to the classification of the United Nations Conference on Trade and Development creative industries include: traditional culture: decorative-applied arts, folk crafts, festivals; cultural sights: museums, exhibitions, archaeological sights, libraries; audiovisual media: television, radio, cinematography; media: software, video games; design: fashion, graphic design, interior design, industrial design; creative services: cultural and digital services, advertising; fine art and stage art.

In the modern world creative industries are the driving forces of the economic development of most countries. Ukraine has the same potential. Ukrainian folk trades and crafts have a significant potential, where, according to rough estimations, more than 120 thousand people are involved. Legislative definition of the *creative industries* term allows to distinguish those activities that are the producers of creative products and services. This makes it possible to identify clearly what activities require state support to ensure its organic development and falls under the EU Program *Creative Europe 2014–2020*, to which Ukraine has joined in 2016.

Among the state agencies that support the development of creative industries the Ministry of Culture of Ukraine, which develops a purpose-oriented program for the support and development of folk crafts, can be noted. The newly created ministerial department of creative industries includes the sector of folk crafts and plans to help artisans, in particular, to continue to amend the existing legislation. The state understanding of the fact that Ukrainian folk trades and crafts are an important part of the creative industries can not only help the development of the branch, but also contribute to increase the representation and recognition of Ukrainian culture on the international arena.

Keywords: creative industries, trades, crafts, artisans, Ukrainian culture.

Креативні індустрії – це перелік видів економічної діяльності, які мають потенціал до створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та / або креативне вираження, а їх продукти та послуги є наслідком індивідуальної творчості, навичок і таланту [3]. Таке визначення дається в законі, прийнятому 19 червня 2018 року Верховною Радою України «Про внесення змін до Закону України “Про культуру”», який з 13 липня є чинним і регулює відповідну державну політику в сфері культури. Згідно з класифікацією Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), до креативних індустрій відносяться: традиційна культура, зокрема творчі ремесла, декоративно-прикладне мистецтво, фестивалі; культурні пам’ятки, а саме бібліотеки, археологічні пам’ятки, музеї, виставки; аудіовізуальні медіа: кінематограф, телебачення, радіомовлення; медіа: програмне забезпечення, відеоігри; дизайн: мода, графічний дизайн, промисловий дизайн, дизайн інтер’єру; креативні послуги: культурні та цифрові послуги, реклама; образотворче і сценічне мистецтва [2].

У сучасному світі креативні індустрії стають рушіями економічного розвитку біль-

шості країн. Такий потенціал має й Україна. За різними оцінками, у сферах виробництва творчого продукту нашої держави працює від 500 тис. до 1 млн осіб, тобто близько 3–5 % економічно активного населення. Економічна продуктивність креативних індустрій України перевищує \$4 млрд, що приблизно дорівнює 4,5 % ВВП. Найбільше доходів приносить ІТ-сегмент: за підсумками 2017 року експорт інформаційних технологій становив \$3,6 млрд [8]. Значний потенціал мають і народні промисли та ремесла, де, за приблизними підрахунками, задіяно більше 120 тис. осіб. Звичайно, для більшості з них ремесло не є основним джерелом доходу, але за сприятливих умов частка самозайнятих майстрів зростатиме, що для економіки загалом матиме позитивні наслідки.

Державна політика щодо ремесел і промислів на території України має давню історію. За часи Російської імперії ними опікувалися губернські земства, проводився облік губернськими статистичними комітетами та створювалися ремісничі школи. Місцеві державні органи розуміли важливість і вплив кустарних ремесел на життя населення, особливо в сільській місцевості, оскільки промисловість не забезпечувала його потреб.

У радянський період в Україні було створено об'єднання «Укрхудожпром», що займалося масовим виготовленням і збутом виробів народних ремесел. Проте це не передбачало відродження народного мистецтва, адже підконтрольні йому підприємства розглядалися лише як виробничі одиниці, що мали приносити прибуток. Крім того, працювали і різноманітні артлі, що у 1960 році урядовим рішенням про ліквідацію промислової кооперації були реорганізовані в фабрики і комбінати, а Укрхудожпром – в Управління художніх промислів, підконтрольне Міністерству місцевої промисловості УРСР [5, с. 5].

Радянська влада протягом ХХ ст. робила певні спроби зберегти основні осередки народного мистецтва. У зв'язку з підготовкою до участі у виставках у Москві, Києві, Парижі та Нью-Йорку, було створено Київську школу майстрів народного мистецтва. Окрім того, вже після Другої світової війни було прийнято спеціальні постанови: «Про розвиток художніх промислів на Україні та виготовлення системою Укоопромради художніх виробів для широкого вжитку, Головособторгу і на експорт» (1946), «Про заходи по дальшому розвитку народних художніх промислів» (1968) [4, с. 181]. Остання урядова ухвала передбачала збільшення виробництва та асортименту художніх виробів за рахунок розширення підприємств і відновлення виробництв, які існували раніше. Це рішення також дозволяло директорам підприємств народних художніх промислів використовувати роботу ремісників «на дому», незалежно від їхньої основної роботи.

Окрема постанова «Про збільшення виробництва, розширення асортименту, підвищення якості сувенірів і про заходи для покращення торгівлі ними» (1969) відіграла важливу роль у збільшенні виробництва сувенірів. У ній зазначалося, що підприємства мали виготовляти сувеніри, які відображали революційні й бойові події «Великого Жовтня», громадянської і Великої Вітчизня-

ної війн, життя і діяльність В. Леніна, а також успіхи радянського народу в праці, науці, культурі, спорті [1, с. 7–8]. Така директива лише засвідчує твердження про розвиток соціалістичного реалізму в радянський час.

Окремо слід згадати постанову «Про народні художні промисли» (1975), за якою передбачався подальший розвиток художніх ремесел через розширення асортименту виробів, підвищення їх ідейного та художнього рівня, а також зміцнення матеріально-технічної бази підприємств художніх ремесел. Державним установам було доручено розробити засоби для підвищення зацікавлення колективів підприємств і окремих майстрів у виробництві високохудожньої й унікальних виробів. Крім того, на підприємствах народних художніх промислів заборонялося використовувати машинне виробництво [1, с. 9]. Підтримка ремесел декларувалась і в загальних постановах, зокрема в ухвалі про «Основні напрями розвитку народного господарства СРСР на 1976–1980 роки», де передбачалось: «Для повнішого забезпечення попиту населення розширити виробництво виробів художніх промислів» [6, с. 7]. Проте всі спроби держави мали спорадичний характер і не сприяли розвитку ремесел, а радше призвели до цілковитої бюрократизації цієї сфери.

У незалежній Україні, незважаючи на зникнення ідеологічних концепцій, в яких змушені були існувати народні ремесла, ситуація зі збереженням народних традицій не покращилась. Втративши державну підтримку, більшість ремісничих осередків один за одним почали занепадати, лише окремі з них ще зберігаються завдяки ентузіазму самих майстрів.

На початку 1990-х років Верховна Рада надала «Укрхудожпрому» функції нагляду за підприємствами, що працювали в місцях розквіту народних промислів. Ішлося про Косів, Опішню, Богуслав, Петриківку, Бубнівку тощо. У 1994 році об'єднання «Українські народні промисли» вийшло зі складу Міністерства місцевої промисловості й пере-

творилося на ВАТ «Укрхудожпром». Відтоді стартували процеси приватизації фабрик та інших виробничих художніх потужностей, що належали цій організації. Це призвело до того, що на середину 2000-х років в Україні зупинилося 95 % підприємств народних художніх промислів, яких до 1991 року в нашій країні діяло більш, ніж 350. У мистецьких осередках було зруйновано матеріально-технічну, сировинну базу, припинено підготовку фахівців у спеціалізованих навчальних закладах, майже зникли школи майстерності та творчі династії. Крім того, було втрачено традиційні ринки збуту готової продукції та зліквідовано фірмову торгівлю [8].

На покращення ситуації не вплинуло навіть прийняття Закону України «Про народні художні промисли» (2001). Задекларовані в ньому норми про охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх ремесел не було підтримано конкретними дієвими механізмами, а тому вони так і залишилися лише на папері. Додатковою постановою Кабінету Міністрів України про «Деякі питання реалізації Закону України «Про народні художні промисли» (2002) було визначено перелік видів виробництв і груп виробів народних художніх промислів.

Подібна ситуація спостерігалася й з іншими ініціативами держави щодо відродження народних ремесел. Виданий указ Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» (2006) окреслював політику державних органів щодо підтримки народних художніх промислів. Прийнята постанова Кабінету Міністрів України (2007) «Про затвердження програми збереження, відродження і розвитку народних та художніх промислів на період до 2010 року» передбачала відродження центрів народних ремесел, відкриття шкіл народного мистецтва, створення етнографічних музеїв. Проте як указ, так і постанова також не були реалізовані, незважаючи на лояльність тодішньої влади до народних традицій. Така ж «доля» очікувала і наступне

розпорядження Кабінету Міністрів України – «Про затвердження плану заходів з розвитку ремісничої діяльності на період до 2015 року» (2009), яке передбачало розробку закону «Про ремісничу діяльність», організацію професійної освіти ремісників і загалом підвищення престижу ремісництва.

Новою спробою підтримки розвитку ремесел і креативних індустрій України загалом став прийнятий у 2018 році Верховною Радою закон «Про внесення змін до Закону України «Про культуру» (щодо визначення поняття «креативні індустрії»). Уведення в нормативний обіг терміну «креативні індустрії» дозволяє чітко ідентифікувати ті види діяльності, які створюють творчі послуги та продукт, потребують належних форм державної підтримки для забезпечення їх органічного розвитку і підпадають під дію Програми ЄС «Креативна Європа» 2014–2020, до якої у 2016 році приєдналася Україна. У пояснювальній записці до закону сказано, що відсутність законодавчо встановленого терміну «креативні індустрії», який широко застосовується в країнах ЄС і є переліком видів економічної діяльності, що мають потенціал до створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та / або креативне вираження, а їх продукти та послуги є наслідком індивідуальної творчості, навичок і таланту, унеможливує відповідну державну політику в сфері культури, спрямовану на заохочення розвитку нових секторів економіки, інноваційних творчих кластерів, формування підприємницьких умінь та навичок серед представників творчих професій [7].

Усвідомлення з боку держави того факту, що українські народні промисли та ремесла є важливою частиною креативних індустрій, може не тільки допомогти розвитку галузі, але й сприяти підвищенню представленості та впізнавання української культури на міжнародній арені. Адже сучасний бренд та імідж України може багато втратити, якщо не звернути увагу на свої ремесла – від кролевецької вишивки, вибій-

ки, васильківської майоліки, львівського гутного скла, полтавського різьблення по дереву, лозоплетіння до косівської кераміки, буковинського ліжникарства та мосяжних люльок. Усі вони доволі промовисті, необхідно лише повноцінно представити їх за кордоном [8]. У цьому допомагає українцям і Європейський Союз, який у межах програми Територіального співробітництва країн Східного партнерства (ЕaPТС) профінансував проект «*Craft it! Навчися і зроби*». Він спрямований на розвиток і збереження традиційних місцевих народних промислів і ремесел на території Полісся, їх популяризацію та поширення на нові ринки (насамперед, Європи). Адже вироби українських майстрів мають попит на міжнародному ринку і за належної підтримки можуть допомогти створити сучасний етнокультурний образ України в світі.

Серед державних органів можна відзначити Міністерство культури України, яке розробляє цільову програму для підтримки та розвитку народних ремесел. Новостворений департамент креативних індустрій

при цьому відомстві включає сектор народних ремесел і планує допомагати ремісникам-підприємцям, зокрема продовжувати внесення змін до існуючого законодавства. Народні промисли та ремесла потребують подальшого державного врегулювання і підтримки, як креативної індустрії. Зокрема, майстрам потрібно дати можливість реєструвати свою діяльність не як ФОП (фізичних осіб-підприємців), а за спрощеною процедурою – з невеликим щомісячним податком і без надмірної бюрократичної звітності про свою діяльність. Таким чином, майстри отримають прозорі та зрозумілі правила, що сприятимуть популяризації заняття ремісником своєю діяльністю та її реєстрації.

Вочевидь, розвиток народних промислів і ремесел (як складової креативних індустрій) потребує подальшої державної підтримки. За сприятливих умов творчі види діяльності забезпечуватимуть самозайнятість значної кількості населення і, як зазначалося вище, сприятимуть упізнанню української культури на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Бардина Р. Изделия народных художественных промыслов и сувениры. Москва : Высшая школа, 1990. 302 с.
2. Дубровик-Рохова А. Вийти з кризи може допомогти... «хенд-мейд». Парламент зобов'язав Кабінет Міністрів протягом шести місяців затвердити перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій. *День*. 2018. 20 черв. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/vyuty-z-kryzy-mozhe-dopomogty-hend-meyd>.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення поняття «креативні індустрії»». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19>.
4. Мельничук Л. Гончарство Поділля в другій половині XIX – XX століттях : Історико-етнографічне дослідження. Київ : Унісерв, 2004. 350 с.
5. Народні художні промисли УРСР. Довідник / відпов. ред. Р. Захарчук-Чугай. Київ : Наукова думка, 1986. 143 с.
6. Народные художественные промыслы РСФСР / [Смолицкий В. и др.] ; под ред. В. Смолицкого. Москва : Высшая школа, 1982. 236 с.
7. Сліпченко К. Верховна Рада визначила поняття «креативні індустрії». URL : https://zaxid.net/vr_viznachila_ponyattya_kreativni_industriyi_n1459540.
8. Трегуб Г. Гуня, гальба, гребінь. *Тиждень*. 2018. 28 жовт. URL : <http://tyzhden.ua/Culture/221342>.

References

1. Bardina R. (1990) *Izdeliya narodnykh khudozhestvennykh promyslov i suveniry* [Products of Folk Handicrafts and Souvenirs]. Moscow: Vysshaya shkola, 302 pp.
2. Dubrovik-Rokhova A. (2018) Vyyty z kryzy mozhe dopomohty... «hand-made» [«Hand-made» Can Help Come Out of a Recession]. *Den* [The Day]. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/vyyty-z-kryzy-mozhe-dopomogty-hend-meyd>.
3. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro kulturu» shchodo vyznachennia poniattia «kreatyvni industriyi»* [Law of Ukraine «On Amendments to the «Law of Ukraine on Culture» with Regard to Defining the Concept of the «Creative Industries»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19>.
4. Melnychuk L. (2004) *Honcharstvo Podillia v druhiy polivnyi XIX–XX stolittiakh: Istoryko-etnografichne doslidzhennia* [The Podillia Pottery in the XIXth–XXth Centuries: A Historical and Ethnographic Study]. Kyiv: Uniserv, 350 pp.
5. Zakharchuk-Chuhay R. (ed.-in-chief) (1986) *Narodni khudozhni promysly. Dovidnyk* [Folk Handicrafts. A Reference Book]. Kyiv: Naukova dumka, 143 pp.
6. Smolitskiy V. (ed.) (1982) *Narodnyye khudozhestvennyye promysly RSFSR* [Folk Handicrafts of the RSFSR]. Moscow: Vysshaya shkola, 236 pp.
7. Slipchenko K. *Verkhovna Rada vyznachyla ponittia «kreatyvni industriyi»* [The Verkhovna Rada Has Defined the Concept of the «Creative Industries»]. URL: https://zaxid.net/vr_viznachila_ponyattya_kreativni_industriyi_n1459540.
8. Trehub H. Hunia, halba, hrebin [Hunia, Halba, hrebin]. *Tyzhden* [The Week], Oct 28. URL: <http://tyzhden.ua/Culture/221342>.